

politika tudományos művelésének lehetőségéről gondoskodjék. Cáfolhatatlan igazság, hogy manapság csak az az ismeretág fejlődhetik, amelynek egyetemi tanszéke van, mert csak így biztosítható az elmélyedéshez szükséges szabadság és az a szemináriumi keret, amelyben kutatómunka folyhat. Annak ellenére, hogy a szociológia és a szociálpolitika a korszellem alakulása következtében is első vonalba került, egyetemeink az egész világon egyedülállóan nem vesznek róla kellőképpen tudomást. Legkitűnőbb gyakorlati szociálpolitikusunk, Esztergár Lajos állítja egyik tanulmányában: „A szociálpolitika alkalmazását bizonytalanná teszi az a körülmény is, hogy a mód-szeres elméleti és alkalmazott szociálpolitika nálunk a felső oktatásban sem nyert polgárjogot.“

A magyar nép erősen kritikai szelleme hoz magával egy másik követelményt is, és pedig azt, hogy amikor róla és ügyeiben intézkednek, meg is magyarázzák neki azokat a szükségleteket, amelyek miatt az intézkedések kiadattak, és gyakorlatilag bizonyítsák, hogy a tett intézkedések az összesség javát szolgálják. Hogy ennek a népfelvilágosító feladatnak megoldására mi a legcélszerűbb mód: sajtó, plakátújság, iskolán kívüli népművelés-e, mihamarabb el kell dönten.

összefoglalóan még egyszer kifejezést adunk annak a meggyőződésünknek, hogy az Országos Nép- és Családvédelmi Alap megalkotása a magyar nemzet élniakarásának egyik legjobb bizonyossága, mert hiszen a legnehezebb időkben, amikor az ország erejét más célok veszik igénybe, sikerült számára súlyos Összegeket rendelkezésre bocsátani. Az a készség pedig, amellyel a törvényhozás magáévá tette Keresztes-Fischer Ferencnek évek óta melengetett törvényjavaslatát, örvendetes átértéséről tanúskodik annak, hogy amilyen mértékben fel tudjuk fogni a szociális kérdés jelentőségét s be tudunk állítani minden erőt a szociális munkába, olyan mértékben szabhatjuk meg a nemzeti fejlődés irányát.

MIHÉLICS VID

EGY PESTKÖRNYÉKI ISKOLA TÁRSADALMI KÉPE

ANÉLKÜL, HOGY TAGADNÓK a szociográfia korszakos jelentőségét, alábbi tanulmány nem akar egy divat uszályhordozója lenni. A faluvizsgálat célját nem tűzheti maga elé a diákszociográfia, bár vannak találkozáspontjaik. Ha meg akarná tenni, kétségtelenül sokkal hálásabb területet választhatna, mint hogy társadalomrajzot adjon egy középiskoláról. Legkevesebb értelme van ennek a munkának a gimnáziumban, amelynek tanulói nagyjából azonos anyagi és szellemi színvonalat képviselnek.

A kereskedelmi iskolák belső képe már sokkal változatosabb. Ifjúságuk túlnyomó része a polgáriból jön s a kereskedelmi elvégzése legtöbbjük számára társadalmi emelkedést, osztálycserét jelent. A polgári és kereskedelmi iskola — bármennyire összekapcsolódik is közös szülő társadalmára révén — valójában két különböző réteget képvisel, amely, mint tejtől a tejszín, a IV. polgári után válik el egymástól. A feltörekvés természetes ösztönéből divatos, sznob jelszó lett: „legalább érettségije legyen“, s e jelszó magával sodorja azokat a szülőket, akik gyermekük tehetségére, kissé jobb anyagi viszonyaikra támaszkodva, vagy egyszerűen hiúságból így akarják megvalósítani a legyen több mint apja volt“ szöveg ősi ambícióját. Hogy mennyire a két utóbbi ok uralkodik, igazolja a lehulló tehégtelenek nagy száma.

Hogy mégis egy középiskola, a pestszentlőrinci fiú felső kereskedelmi iskola társadalmával foglalkozunk, kettős okunk van rá.

A gimnáziummal szemben a kereskedelmi iskola a most felemelkedőben levő rétegeket képviseli, azokat az életerős és becsvágyó családokat, amelyek a paraszti vagy munkás sorból kiemelkedve a második vagy harmadik nemzedékkal benyomulnak az érettségi kapuján az „úri” világba. A magyar társadalom felfelé áramló mélyebb rétegeinek útját, új középosztályunk termelődésének és kiegészülésének folyamatát megvilágítani — ez tanulmányunk egyik önmagából adódó feladata.

Az a körülmény pedig, hogy egy pestkörnyéki iskola társadalomrajzát adjuk, sajátos új szempontokat nyújt. A kibontakozó kép a nagyváros szerepét és vonzását emeli ki elsősorban. A tanulóifjúságon át bepillantunk Nagy-Budapest sajátos életviszonyaiba, amelyek sok nemzeti jelentőségű problémát rejtegetnek. Természetesen csak részletmunkát végezhetünk. A fővárosban és környékén sokezer diák hajol az iskolapadok fölé: Nagy-Budapest jövő lakossága. Hogy ezt a fölserdülő társadalmat gyökereiben feltárhassuk, az iskolánknál elvégzett „szociális fúrás” 10—15 helyen, különböző iskolafajoknál meg kellene ismételni. A különböző jellegű településeken végzett vizsgálatok nagyobb anyagra kiterjesztve ellenőrzik és kiegészítik egymást.

Magyarország legnagyobb vidéki városa Budapest, ha nem urbanitását, hanem lakosságának származás szerinti összetételét nézzük. A főváros népessége éppúgy hordalék, mint a talaj, amelyre házai épültek. Még inkább a vidék javára tolódik el az arány, ha Nagy-Budapest, tehát az elővárosok kialakulását is vizsgáljuk. A tanulók szüleinek származásáról kapott kép jellemzi az iskola közvetlen környékét: Kispestet és Pestszendőrincet. Kispest múltja régiebb, lakóinak száma kb. 70.000. Pestszendőrinc csak 1936-ban alakult m. várossá, s azóta meglepő gyorsan fejlődik. Lakossága ma meghaladja a 40.000-et. A fővárost övező településgyűrű főként a század eleje óta fejlődött ki, s megduzzadása sokkal rohamosabb, mint a fővárosé. Az urbanizálódás modern és jellemző tünete, hogy a nagyvárosba özönlő vidék, mintegy átmenetet keresve, az elővárosokban állapodik meg először. Ugyancsak a század elején indul meg az a mozgalom, amely a budapesti lakosokat az olcsóbb telekár, családi ház és nyugalmasabb élet csábításával kicsalta a külső településekre. Ez az irány ma már szinte teljesen háttérbe szorítja az előzőt. A szülőknek több mint fele (79) Pestről, illetve más elővárosokból, főként Kispestről költözött egyre kijebb. A kifelé vándorlás a háború után vesz igazi lendületet; iskoláink szülőtársadalmában 1930—35 közt éri el tetőpontját. 1920 óta duzzad meg Pestszendőrinc lakossága szinte példátlan iramban: 20 év alatt megnégyszereződik.

Az elővárosok lakossága tehát, akárcsak Budapesté, csaknem kizárólag a vándormozgalom eredménye. A bevándorlás évi arányszáma azonban Pestkönyéken majdnem négyszer akkora mint a fővárosban: 30%o. Ez az átlag, de az egyes városokban egészen más az arány. Főként az új, tág lehetőségeket nyújtó települések gyarapodnak feltűnő mértékben, holott a születések száma egyre csökken. A többlet tehát a bevándorlás eredménye. Pestszendőrinc ezen a téren az 1921—30. évek adatai alapján a 3-ik helyen áll 84.5%o arány számmal, Kispest viszont mint aránylag régi, lecsökkent befogadóképességű város, erősen hátraszorul (17.9%o).

Ezt mutatja a tanulók statisztikája is. 153 tanuló közül 122-nek az apja vidékről származott fel (80%), 3 külföldi születésű (2%), 24 született Pesten (15%) és csak 4 (3%) Pestkönyéken. A 24 pesti családban azonban csak 8 nagypapa fővárosi születésű ($\frac{1}{3}$ -rész). Ez mutatja, milyen gyökértelen és újszülött az elővárosok lakossága. Az anyák közül valamivel több a fővárosi

és pestkörnyéki születésű (29 [19%] és 8 [5%]), mert a vidéki férfiak közül sokan idevaló családokból nősültek.

Ha az apák születési helyét térképre visszük, érdekes és jellemző képet kapunk arról, honnan szívja Budapest egyre új és új embertömegeit. Pest megye északi, tehát a főváros közelébe eső része, Fejér, Tolna, Somogy és Vas megye van legsűrűbben telepontosva. Elsősorban tehát a Dunántúl kerül Budapest vonzókörébe. Az apáknak kereken harmada származik onnan. A természetes és tényleges szaporodás között lévő vándorlási különbözet aránya itt a legnagyobb: 4.9% (az Alföldön 2-2%).

Az apák származási helyeként leggyakrabban szereplő megyék következő adatainak egybevetése rávilágít a magyar vidék felvándorlásának okaira:

Megye	Hány apa jött fel?	Földműves családból származik	100 holdon felüli birtokok aránya	0—10 holdas birtok aránya	Népsűrűség km ² -ként	1910	1920
Pest-Pilis-Solt-Kiskun...	16	6				85	98
Fejér	11	8	62.1%				
Somogy	9	4	58.3%				
Vas	7	6		23.2%		80	81
Tolna	6	2		23.4%		76	74
Baranya	6	2					(61)
Nógrád	5	3	60.6%			63	72
Jász-Nagykun-Szolnok...	5	2				71	74
Komárom (Esztergom)..	4	2	56.6%	25.9%		74	84
Bács-Bodrog	4	1		(mai) 21.4%		72	57
Veszprém	4	2	54.1%				
Heves	3	1	52.0%	22.6%		74	79
Békés	3	2		21.5%		81	85
Zala	2	2		26.5%		78	71
Csongrád	2	1				73	65
Sopron	2	1		25.2%		80	77
Országos átlag			48.0%	19.3%		61 ¹	72 ²

A Pest felé törekvésben nemcsak a főváros közelsége, körzeti vonzóereje dönt, különben nem vezetne annyira Somogy, Vas, Tolna. A legtöbb esetben a vonzás mellett hajtóerőt is kell feltételeznünk. Különösen figyelembe kell vennünk a vidék népességi és földbirtokviszonyait, mert az apák egyharmada földművescsaládokból származik s ismerve a magyar társadalom, főként pedig a tanulóinkat adó rétegek kialakulásának útját, valószínű, hogy két nemzedékkel előbb a parasztság még nagyobb helyet foglalt el szülő-társadalmunk múltjában. Nem véletlen, hogy Kerék Mihály kimutatása szerint (A magyar földkérdés. 1939.) éppen azok a megyék mutatják a leg-egészségtelemebb birtokmegoszlást, amelyek statisztikánkban szerepelnek.

Pest megye elsőségét más tényezők döntenek el. Az ország legsűrűbben lakott megyéje s Bács-Bodrog megyén kívül az egyedüli, melynek népessége betelepődéssel növekszik. Északi, különösen zsúfolt része a főváros közvetlen háttéré s természetesen a legtöbb felvándorlót adja. Fejér, Somogy, Nógrád, Komárom, Esztergom, Veszprém megyének több mint a fele nagybirtok, ez az oka némelyik alacsony népsűrűségének. Vas, Tolna, Komárom-Esztergom, Heves, Zala és Sopron megye viszont a félig életképtelen és önállótlán kisbirtokok nagy arányával tűnik ki, s ami rendszerint ezzel jár, átlagon felüli népsűrűségével. Egyik állapot sem kedvez az egészséges parasztséget kialakulásának s nem csodálhatjuk, hogy belőle sokan a kedvezőbb lehetőségeket kínáló városba menekülnek. Szolnok és Baranya megye, ahol a földműves származású apák száma aránylag kicsi, talán más tényezők eredményeként szerepel a sor közepén, bár fel kell tételeznünk sokszor az

¹ Városok és Horvát-Szlavonország nélkül.

² Városok nélkül.

esetlegességet is. Ilyen, viszonylag kis anyagon végzett statisztikában nem lehet feltétlen törvényszerűségeket erőszakolnunk.

Feltevésünk valószínűségét azonban erősíti az, hogy földbirtokviszonyaink a századfordulón még kedvezőtlenebbek voltak. A nagybirtok aránya mindenütt csökkent, átlagosan 40—45%-kal, viszont a törpebirtokok óriási mértékben elszaporodtak. Amilyen örvendetes az első folyamat, annyira káros az utóbbi, mert életképtelen gazdaságokat hoz létre s megnöveli az agrár-proletariátust. 1995—1935-ig a változás néhány adatban:

0—5 holdas birtokok területe növekedett:

Pest megyében	153%-kal, az egész terület	5.4%-áról 12.0%-ra
Fejér „	139% » »	« » 4. % a 9.3%".

A birtokosok számában a gyarapodáshoz viszonyítva még nagyobb a növekedés: Pest megye 249%, Fejér megye 148%, Somogy megye 218% (Kerék).

Az aránytalanság mutatja, hogy a kisbirtok elaprózása még veszedelmesebb mértékben folytatódott. Nem csoda, ha tanulóink szülei ez alatt a 40 év alatt jönnek tömegesen Pestre és környékére. A felvándorlás időpontja szerint a családok így oszlanak meg: kb. 20% még a háború előtt, 12% a háború alatt, 50% 1920—30-ig, 18% azóta költözött fel. Legezősebb tehát a felvándorlás a háború után közvetlenül, amikor a megújuló gazdasági élet új munkaalkalmakat adott.

Az anyák származási statisztikája kevésbé jellemző és szétfolyóbb képet mutat, mert felszármazásuknak a népességi és földbirtokviszonyokon kívül más tényezői is vannak. A leggyakrabban szereplő megyék azonban ismerősek az előző kimutatásból: Pest megye 19 (földművescsaládból 11), Vas 12 (7), Fejér, Veszprém, Bács-Bodrog, Zala 5—5, Somogy, Tolna, Borsod, Szolnok, Nógrád 4—4, Háromszék, Heves, Békés, Szatmár 3—3 anyát ad. Feltűnő a vas megyeiek (köztük is a földműves-származékok) nagy száma; érdemes volna ennek különleges okait megkeresni.

A nagybirtok, a kétségbeesett szegénység és a népsűrűség nyomása azok a tényezők, amelyekből a magyar vidék Pest felé irányító hajtóereje összetevődik. Néha kettő is kapcsolódik, hogy szétszórja egy-egy megye lakosságát. 1920 óta a megyék népsűrűsége nő, a nagymértékű elvándorlás ellenére is, — 10 év alatt néhol a lakosság 10%-a költözött el — amely a városok, főként Budapest felé irányul. Feltűnő Zala és Csongrád megye népsűrűségének erős fogyása; az utóbbiét ellensúlyozza Szeged növekedése.

A Magyarország mezőgazdasági népsűrűségét feltűntető térkép¹ új oldalról mutatja meg a vidék felhajtó erejét. A legtarkább képet mutató Dunántúl igazolja az elmondottakat. Fejér és Somogy megye óriási világos területei a nagybirtok légüres terét jelzik, Tolna, Zala, Veszprém és Sopron megye kiemelkedő sűrű népességű foltjai az elaprózott kisbirtokok zsúfoltságáról, a körülzárt és pattanásig feszített faluhátárokról beszélnek, amelyek között a 100—120-as népsűrűség sem ritka. A biztosítószelep az elvándorlás.

Elzárt terjeszkedési lehetőségek és meredeken emelkedő népszaporodás: ez a századvég súlyos dilemmája, amely elöl két menekvés volt: Amerika vagy Budapest. A nagyszülőknél még nem kísért az egyke. Az apák és anyák közt csak 11 egyetlen gyermek. Tanulóink közül 34-nek nincs és nem is volt testvére. Egészen valószínű, hogy nem is lesz. A szülők legnagyobb része 45—50 év körül van már.

¹ Elek Péter, M. Stat. Szemle. 1938. 5—6 sz. 6x2. 1.

Az apai nagyszülőknek összesen 1008, az anyai nagyszülőknek 863 gyermekük volt. Ezeknek már csak 470 gyermekük született, a megholtakat is beleszámítva (81). Ma él közülük 389. A csökkenés tehát 53, illetve 46% az apák és anyák nemzedékéhez viszonyítva. A nagyszülők házasságából átlag 6 gyermek származott, a következő nemzedékben ez a szám leszállt 3-ra. A faluról elszakadtakban tehát a szaporulat felére csökkent. A népesedés felfelé ívelő vonala néhány évtized alatt újra a mélybe zuhant s ha nem sülyedt is a faji életképesség alsó határa alá, iránya a nemzettest jövő gyarapodására veszélyes. Tanulóink családjában az átlagos 3 gyermek száma kb. megegyezik Pestszentlőrinc 3 és Kispeszt 2.9 termékenységi átlagával. Jobb tehát a helyzet mint a fővárosban, ahol egy házasságra csak 2.2 gyermek esik (1920-as adatok).

A nagyszülők népes családjain nem lepődhetünk meg. Legtöbbjük a nemzet két főpillérét alkotó társadalmi réteghez tartozik: földművesek vagy falusi kisiparosok, akik maguk is kapcsolatban élnek még a földdel, ők a nemzet igazi fenntartói és éltetői. Családjukban nem ritka a 10—12, sőt néha több gyermek sem.

A nagyapák megoszlása foglalkozás szerint:

	Apai	Anyai
Földbirtokos	2	3
Gazdálkodó	49 32%	41 27%
Gazdasági alkalmazott	6	5
Kisiparos	47 31%	49 32%
Ipari alkalmazott	6 4%	15 10%
Kiskereskedő	6 4%	12 8%
Közlekedési alkalmazott	8	8
Katona, csendőr, rendőr	2	—
Tisztviselő	12	9
Egyéb értelmiségi	5	6
Egyéb ismeretlen	4	2

A csaknem $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$ arányban képviselt gazdálkodó és kisiparos osztály mellett feltűnő az anyák családjában az ipari alkalmazottak és kiskereskedők nagyobb száma, ami az anyai ősök korábbi polgárosultságára, városi múltjára mutat. Ezt igazolja az is, hogy az anyák közt több a pesti és pestkörnyéki születésű. Női becsvágyukkal sokszor ők öntenek feltörekvő akaratot a családba.

A szülők foglalkozás szerinti megoszlása természetesen a nagyapákétól egészen elüt a város nyújtotta új életlehetőségek következtében, összehasonlítással feltűntetjük a környékbeli 2 gimnázium és 4 polgári (Kispeszt és Pestszentlőrinc), valamint a másik pestkörnyéki (Pestújhely) és a legközelebbi fővárosi (Mester-u.) kereskedelmi iskola statisztikáját %-ban:

Apa foglalkozása	Gimnázium	Polgári	Pestszent- lőrinci ker. isk.	Pest- újhelyi ker. isk.	Mester-u. ker. isk.
Ipari segédszemély	9	25	23	10	13
Közlekedési segédszemély ...	5	16	12	18	13
Kisiparos	9	11	9	16	9
Altiszt	4	13	7	8	10
Katona, csendőr, rendőr altiszt...	5	5	16	7	2
Kiskereskedő	5	3	2	7	10
Köztisztviselő	18	3	7	9	7
Egyéb tisztviselő	12	3	10	7	8
Közlekedési tisztviselő	10	0.6	5	10	3
Értelmiségi	13	1.6	—	5	3
Kisbirtokos	0.6	0.9	3	0.8	1.2
Napszámos	—	6	—	—	1.2

Iskolánk szülőtársadalmának zöme tehát foglalkozás tekintetében azonos a növendékek legnagyobb részét adó polgárikéval: ipari, gyári munkások és BSzKRT-alkalmazottak. A 2-ik helyre egy új csoport nyomul fel: a katonai és rendőrtisztek. Biztos állásuk, jó jövedelmük van, fiaikat tehát szinte kivétel nélkül tovább taníttatják, s azok itt gyűlnek össze. A továbbtanulás lehetősége gyűjti össze iskolánkban ugyancsak a kifizetésű tisztviselők fiait és növeli számukat a polgárihoz képest. Meglepő kicsi a kereskedőszülők száma, a várt növekedés helyett csökkenést látunk a polgárihoz viszonyítva. A gazdálkodók kis arányán nem csodálkozhatunk, bár az intézet fekvése kedvez a vasúton bejáróknak. Ezért a 3% a legmagasabb így is a fenti iskolák közt.

Érdekes egybevetni a gimnáziumok és polgári iskolák szülőstatisztikáját, hogy meglássuk a 2 iskolafaj elütő jellegét. Lehet vitatkozni, hogy helyes vagy helytelen-e, de tény, hogy a különbség nemcsak a célkitűzésben és a tanítási anyagban van, hanem elsősorban a tanulók társadalmi megoszlásában. önkénytelenül és hallgatólagosan elkülönül a két réteg. Találóa jellemzi egy ismert író ezt a kettősséget: „Az, hogy ki kerül középiskolába, ki polgáriba, elsősorban a szülők társadalmi helye és feltörekvése dönti el; a gyerek tehetségének és szorgalmának kevés része van benne. Szokás emlegetni, hogy hány igyekvő kalauz- vagy házmestergyerek szerez érettségit; hanyag tisztviselőfiúk fölött is ott függ a fenyegetés: Ha megbuksz, polgáriba adlak... A polgárgyereket, ha fenyegetik is a polgárral, éppúgy, mint az ittassággal, igazán csak a legvégső esetben süllyed oda (s még mindig a kereskedelmi érettségi biztos reményével)... A polgárihoz tartozó szülővilág pedig ösztönösen is tiszteli a középiskolás szülőket védő numerus clausust.“ (A Medve-utcai polgári.) Két-három évtized alatt az eredetileg valóban „polgári“ iskolának szánt polgári és a rá épült kereskedelmi tanulóit adó társadalmi rétegek erősebben eltolódtak, illetve kiszélesítettek.

Ezt a folyamatot és a feltörekvés útját jelzi az iskolai végzettség alakulása is szülők és gyermekek nemzedékében:

	Apa		Anya		Gyermekek	
IV. elemi	6	4%	112	73%	28	7%
V—VIII. elemi	79	52%	—	—	28	7%
I—III. középiskola	10	7%	1	0,7%	31	8%
IV. polgári	28	18%	24	16%	69	17%
IV. gimnázium	8	5%	—	—	4	1%
V—VII. gimnázium	4	3%	—	—	4	1%
I—III. ker. isk., ker. szakt.....	—	—	10	7%	20 (+129)	37%
Különböző szakiskola	3	2%	—	—	7	1,7%
Gimnáziumi érettségi	8	5%	2	1,3%	8	2%
Keresk., Iparisk. érettségi ...	2	1,3%	2	1,3%	11 (+23)	11%
Tanítóképző	2	1,3%	—	—	6	1,5%
Egyetem, főiskola	2	1,3%	—	—	9	2%

Az apának több mint fele elvégezte az elemi felső osztályait, negyed-részüknél több pedig négy polgárit járt. A gimnáziumot végzetek kis száma mutatja szülőtársadalmunknak ettől az iskolafajtól való idegenkedését. Az érettségizettek és főiskolások kis aránya párhuzamos a foglalkozásstatisztikában feltüntetett értelmiségi osztályok hiányával. Az elemiit végzetek közül azonban sokan jártak alsófokú szakiskolákba, tanfolyamokra, ami a továbbképzés vágyát, a feltörekvést jelzi. Az anyáknál természetesen az elemi felé tolódik el az arány, de a polgárit végzetek száma is elég nagy. Többen jártak kereskedelmi iskolába, ill. szaktanfolyamra, sőt 4 anya érettségizett is. A gyermekek közül sokan még nem fejezték be tanulmányaikat, de így is feltűnik a magasabb iskolai végzettség. Kevés a csak elemiit jártak

száma. A polgáristák aránya kb. azonos az apákéval, a gimnázisták még kevesebben vannak. Tanulóinkat is tekintetbe véve természetesen, nagy a kereskedelmi végzők és végzettek tömege (48%). Egyetemre jár, vagy főiskolát végzett 9 gyermek, ami azonban százalékban alig jelent növekedést az apákhoz képest.

A kereskedelmi iskola azok számára nyújt felemelkedési lehetőséget, akik „társadalmi helyzetüknél fogva“ nem kerülnek gimnáziumba, de nem mondanak le a „felsőbb osztályba“ lépésre jogosító érettségiről. Ezt igazolják a feltüntetett 3 kereskedelmi mellett a budapesti iskolák is. összetételük szinte kerületenként változik, de a két V. kerületi és a Wesselényi-utcai iskolán kívül, ahol jellemző a kereskedők és kereskedelmi tisztviselők nagy száma, általában a kisiparosok, ipari segédszemélyek, altisztek és közlekedési alkalmazottak fiai vezetnek. Ezek a családok pedig nemrég kerültek fel a vidékről.

A társadalmi felemelkedés szempontjából különösen érdekes megfigyelni azokat a családokat, ahol a nagyapa még földmives volt. A mi tanulóink szülei már majd mind elszakadtak a földtől. Jellemző ezeknek az apáknak megoszlása foglalkozás szerint:

Földmives marad	2
Gazdasági alkalmazott (gazdatiszt, erdész)	5
Iparos	14
Vasutas, postás, Bszkrt-alkalmazott.....	13
Katona, rendőr, csendőr altiszt.....	13
Egyéb altiszt	4
Közalkalmazott (kistisztviselő)	3
Munkás.....	2
összesen.....	56

56 apa közül tehát csak 2 maradt meg gazdálkodónak, közülük is az egyik kertész, a másik 60 holdas, jómódú gazda. A többiek más pályák felé széledtek szét. Hogy a jelenség arányairól helyes képet kapjunk, tekintetbe kell vennünk, hogy a túlnyomóan sokgyermekes családok legtöbb tagjánál hasonló változást találunk. Kevesebb, de elég jellemző eset van arra, amikor az életforma cseréje nem 2 nemzedékben megy végbe, hanem ugyanannál az egyénnél. 13 apa fia születésekor még földmives volt s azóta cserélt foglalkozást. Közülük 6 rendőr lett. A földtől való menekülés iránya tehát főként a biztosfizetésű közszolgálati és „kiszíves“ pályák felé visz. Mindez nemcsak a népesedési és birtokviszonyokra jellemző, hanem fokozottabban arra a néhány évtizedes jelenségre, amelyet faluvizsgálóink sokat magyaráznak: a paraszti életforma csődjére és a belőle való menekülésre. A város és a vidék életszínvonala közt olyan nagy értékkülönbség van, hogy nem csodálhatjuk, ha a falvak szűkülő népe inkább választja az idegenséggel és közönyös nyomorral riasztó, de több lehetőséggel is kecsegtető, szórakozást és emberibb kényelmet kínáló városi élet kockázatát. A magyar paraszt, aki szegényen is őrzi a szabadság önértetét, a városban függő viszonyok láncolatába kerül bele, amely hovatovább kiforgatja valójából. Nem tudom, társadalmi érintkezésünk szervilis stílusdivatja nem ennek az egyre szélesebb sodrú tömegátalakulásnak közvetett hatása-e? Nem ismerjük a szülőknél a falusi és városi életformaváltás hatását, de tanulóink nem mutatják az asszimilációnak azokat a visszás túlzásait, amelyek a neofitákat jellemzik. (1. Aldobolyi Nagy Miklós: Vidékiek átalakulása Budapesten. M. Szemle, 1940. márc.). Ebben része van annak, hogy az előváros mintegy átmenet a vidék és a főváros között.

Ártatlan statisztikát állítottunk össze, s a magyar élet súlyos kérdéseire tapintottunk rá. Földkérdés, menekülés a faluból és ami ezzel jár, a népesedés rohamos csökkenése, a gombamódra növekvő elővárosok gyökértelen proletártömegei: ez áll a mérleg egyik oldalán. Vigasztaló nyereségként egyedül azt könyvelhetjük el, hogy az életerős, becsvágyó családok felfelé törnek s megvan a lehetőségük, hogy fiaik bejuthassanak egy magasabb életformájú társadalmi rétegbe. Hogy ez a valóságban milyen értéket jelent a nemzet számára, megszületik-e bennük a sokat és várakozással emlegetett, népből gyökerező, új, tartalmasabb középosztály, egy-két évtized alatt dől majd el.

KOVALOVSKY MIKLÓS

A MAGYAR HÁZ TORNÁCA

AZ EMBERI HÁZ elsősorban alapvető éleletszükségletek kielégítésére épül — tehát joggal mondhatni azt, hogy gyakorlati célokat szolgál és alapjaiban véve nem művészi feladat — és mégis mindennek dacára a ház alapvető emberi tulajdonságnak kifejezője, éppúgy mint a tiszta művészi alkotás. Ilyennek kell tekinteni mindenekelőtt azért, mivel elrendezésében a mindennapi élet menete, értelme világosan tükröződik. Persze, a ház ennél is több, mélyebb szellemi tartalmak is megszólalnak az őszinte érzéssel épített házban, mert kifejezi az élethez viszonyított magatartásunkat, a természettel szemben elfoglalt álláspontunkat, s ezért a magyar ház igaz és mélyreható megismerése a magyarság megismerésének egyik eszköze lehetne. Sajnos, a magyar házkutatás — bár idestova 50—60 éve folyik — még a kezdet kezdetén jár. Az úttörők — az egy Herman Ottót kivéve — koruk egész beállítottságánál fogva romantikus álmat hajszoltak, amikor a magyar házzal foglalkoztak, avagy ami még jellemzőbb, a magyaros díszítés kutatói nem is az épület díszítését, hanem textíliák és kerámiák díszítéseinek térben és időben távoli analógiáit nyomozták. A legújabb áldozatos kutatások egy része inkább a magyar ház szépségértékeit igyekszik feltárni, fényképekben megőrizni, mintsem annak rendeltetését, szerkezetét, sajátosságait kideríteni. A néprajzi tudomány terén pedig sajátos módszertani korlátok közé szorítják a házkutatást: az építő magyarnak csak a 150—200 évnél régebbi alkotásaira figyelnek és ezenfelül a külföldi rokontudományok módszertani elveit kívánják hazai megállapításaik értelmezésénél alkalmazni. Így az elmúlt két évtized különben eredményesebb magyar házkutatásain mint vörös szál vonul végig a tűzhelykérdés túlzott fejtegetése, míg ugyanakkor a magyarság házának egyes igen általános részleteit egyszerűen kitudják munkájuk köréből.¹

É vonatkozásban különösen feltűnő a magyar tornáccal szemben elfoglalt kizáró álláspont. Egészen elcsodálkoztató, hogy a „Magyarság néprajza“ című évtizedekre készült alapmunkának a házat is tárgyaló kötetében mitsem találunk a tornácról és mindössze tíz tornácos háznak képére akadunk e műben, ugyanakkor, amikor az oszlopos vagy pilléres boltívsoros tornác a köztudatban elterjedtségénél fogva indokolatlanul, mint a magyar házra felette jellegzetes alkatelem él. Úgy látszik, hogy ez a tudományos orthodoxia a

¹ Néhai Gyórfly István iskolájában a tanítványok már helyesebb utakon jártak. Így Vargha László értekezése, a „A tilalmi tanyák építkezése“ (Bp. 1940) éppen az itt említett elvek szerint készült.